

TALLINNA ÜLIKOOL
SOTSIAALTEADUSTE DISSERTATSIOONID

TALLINN UNIVERSITY
DISSERTATIONS ON SOCIAL SCIENCES

40

KATRIN AAVA

EESTI HARIDUSDISKURSUSE ANALÜÜS

Doktoritöö analüütiline ülevaade

Tallinn 2010

TALLINNA ÜLIKOOOL
SOTSIAALTEADUSTE DISSERTATSIOONID

TALLINN UNIVERSITY
DISSERTATIONS ON SOCIAL SCIENCES

40

KATRIN AAVA
EESTI HARIDUSDISKURSUSE ANALÜÜS

Doktoritöö analüütiline ülevaade

Kasvatusteaduste Instituut, Tallinna Ülikool.

Dissertatsioon on lubatud kaitsmisele filosoofiadoktori (kasvatusteadused) kraadi taotlemiseks Tallinna Ülikooli kasvatusteaduste doktorinõukogu poolt 9. juunil 2010.a.

Juhendaja: Martin Ehala, PhD, Tartu Ülikooli professor
Oponendid: Inger Kraav, pedagoogikakandidaat, Tartu Ülikooli dotsent
Edgar Krull, pedagoogikakandidaat, Tartu Ülikooli professor

Kaitsmine toimub 31. augustilt 2010. a. algusega kell 10.00 Tallinna Ülikooli auditooriumis nr M-340, Uus-Sadama 5, Tallinn.

Autoriõigus: Katrin Aava, 2010
Autoriõigus: Tallinna Ülikool, 2010

ISSN 1736-3632 (doktoriväitekiri, trükis)
ISBN 978-9949-463-18-3 (doktoriväitekiri, trükis)

ISSN 1736-793X (doktoriväitekiri, online, PDF)
ISBN 978-9949-463-19-0 (doktoriväitekiri, online, PDF)

ISSN 1736-3675 (analüütiline ülevaade, online, PDF)
ISBN 978-9949-463-20-6 (analüütiline ülevaade, online, PDF)

Tallinna Ülikool
Narva mnt. 25
10120 Tallinn
www.tlu.ee

SISUKORD

THE ANALYSIS OF ESTONIAN EDUCATIONAL DISCOURSE	6
EESTI HARIDUSDISKURSUSE ANALÜÜS	8
DISSERTANDI TEEMAKOHASED PUBLIKATSIOONID	10
1. PROBLEMAATIKA JA AKTUAALSUS	11
2. TÖÖ EESMÄRK NING UURIMISKÜSIMUSED	13
3. N. FAIRCLOUGH MUDELID SIIRDEÜHISKONDADE UURIMISEKS	14
4. UURIMUSTE KORRALDUS.....	16
5. UURINGUTE TULEMUSED.....	18
6. ETTEPANEKUD.....	21
VIITEALLIKAD	23

THE ANALYSIS OF ESTONIAN EDUCATIONAL DISCOURSE

Resume

The subject of this doctoral thesis is the analysis of the construction of the discourse about educational objectives, and the factors influencing it. The objective of the thesis is to examine the educational texts that, at micro level, construct the discourses on the macro level. The ideological principles that are used when forming the educational policy in the society are outlined. Answers are searched to questions how globalization and especially joining the European Union is influencing education and beliefs about the educational objectives in Estonia. In the theoretical part, the most important notions and the socio-political context of the educational discourse are defined, the influence of the neoliberal ideology and the discourse of knowledge-based society and life-long learning in the global context are analyzed.

The empirical part is based on Norman Fairclough's model for studying the social changes in transitional societies. It is a socio-linguistic study focused on the changes in the social processes and examining the relation between the discourses verbalizing them. The thesis examines how new discourses become dominant strategies and how they are recontextualized and operationalized.

In order to describe ideological changes in the society, the thesis analyzes different educational texts, discussions about education in the media, curricula, educational codes of law, governmental development strategies, reviewing articles of the ministries of education and research. Development strategy documents and development scenarios are analyzed as discourses through which the vision of a perfect society is framed.

The dissertation combines the qualitative critical discourse analysis and the quantitative analysis. This kind of design is needed to triangulize the results of a qualitative research quantitatively. The analysis focused primarily on argumentation and the use of words, but interdiscursive analysis was also used.

The first study „The emergence of the discourse of *education as service* into Estonian media texts” focused on the processes of social changes reflected in Estonian media contents from 1995 to 2005. As a response to social changes a „new order” was constructed based on a notion of *competitive education*. The notions of *customer attendant* for teacher and *competitive education* were linguistically utilized and naturalized. The rhetoric of *freedom of choice* is being used to back out from the comprehensive school idea in the society. The educational discourse was subordinated to the main discourse – the economical, using the metaphor of *education as service*. The *availability of educational service* was tied to the subject of civil rights. Through the new educational discourse, the neoliberal ideology was legitimized, which brings the principles of free market economy - the ideas of competition and client's choice - into education.

The second research focused on the recontextualization and operationalization of discourse of knowledge-based society and lifelong learning. The new discourses were recontextualized in Estonia in the science and development strategy document „Knowledge-based Estonia 2002–2006”, in the government's strategy documents „Success Estonia 2014” and „Sustainable Estonia 21” and were and are being operationalized through the work of Estonian Ministry of Education and Research. With the development strategy „Sustainable Estonia 21”, the social partnership scenario was rejected as being too expensive. Therefore, out of the two goals of the lifelong learning memorandum (forming and active citizenship and increasing the capability of breakthrough in labor market) primarily the second one is focused on.

The new discourse is legitimized through the language usage. A person living or working in the state is phrased as a kind of capital, the *capacity* and *quality* of *human capital* is being discussed and a need is phrased to *make the supply of workforce meet the needs of a competitive economy in quality and in quantity*. Metaphors from finance were taken into use, namely *converting knowledge into knowledge-based economy*. Education as a field of activity was addressed as *learning economy*.

A survey of international educational texts showed that the social democratic discourse is under-represented in transitional societies such as Estonia and partly also in Slovenia. The presence of the liberal discourse is very strong and conservative discourse quite strong in Estonian educational texts.

The goal of the analysis of competing curricula was to evaluate, which ideological convictions dominated the different versions, which were the competing discourses. In Estonia the discourse of knowledge-based society was strengthened during the development of the curriculum. The discourses of knowledge-based society and lifelong learning legitimize the ideology of instrumental rationality as the objective of education. In the last one, the curriculum of 2010, a more equal use of words appeared and ideologically the curriculum was substantially more balanced.

Thus, the resonance for the idea for knowledge-based society and the discourse of lifelong learning was very powerful and it was further supported by Estonia's status as a transitional society. Based on the previous research, one can claim that the discourse of civil society is being subordinated to the objectives of market economy. Achieving fast economical growth was adopted as the main objective of the society; the themes of civil society and social dialog that are more vigorously present in the European Union were discarded as being too costly.

The neoliberal ideology turned out strong in the transitional society of Estonia, as it was justified by arguments that this is the most effective reaction to the changing social, political and economical conditions. Text analysis indicated that education and research are seen as an opportunity to increase the competitive ability of the state in the global market. According to the scenario of knowledge-based society, the objective of education is to prepare highly qualified workforce for competitive economical activities relying on research and development.

Therefore, it is important to view state's educational policy and the development of the curriculum in a wider context, because the educational life in different nation states will be affected by institutions with global authority, which can practically ignore the principles of democratic civil society. For Estonia joining the European Union, this meant significant social and economical rearrangements, the adoption of a new ideology and the transformation of the main narrative and discourse. This was expressed in recontextualization of Estonian societal development strategies, and operationalized through the activity of the Ministry of Education and Research and the curriculum.

Educational policies and curricula are today under the influence of nation-states and globalization. Therefore, local interest are filtered through global cultural forces, world culture expands primarily under the pressure of rationalized scientific and professional authority so that the rational global culture affects nation-states.

What kind of effect does the ideology of knowledge-based society and lifelong learning have on the society in the long run? In the last decade, when the rhetoric of civil society has emerged beside the economical one in the European Union, the notion of learning society has been formulated in a mild economical paradigm. Thus, the responsibility of lifelong learning has been divided between the market, the state, civil society, and the individual. This way the idea of lifelong learning has a personal, democratic and economical function. This factor is important to be emphasized in the educational discussion in Estonia, too.

Thus it is important in every society to form a discussion and a vision of the following subjects:

- What is the influence and role of transnational institutions, state institutions and the non-profit organizations in developing the educational policy?
- Which objectives do we want to achieve in the society when educating people: is it to increase the economical competitiveness of the society, to preserve a nation state, to strengthen the civil society, to increase social coherence and involvement, to raise aware consumers or some other goal? How to consolidate them to attain a balanced evolution of the society?
- What kind of affect does the discourse of lifelong learning have on the society in the long run?

EESTI HARIDUSDISKURSUSE ANALÜÜS

Resüme

Käesoleva doktoritöö uurimisprobleem on hariduseesmärkide sõnastamisprotsessi ja seda mõjutavate tegurite analüüs. Töö eesmärgiks on uurida ühiskonnas makrotasandil domineerivaid ideoloogiaid mikrotasandil haridusalastes tekstides esinevate diskursuste kaudu. Töös selgitatakse, millistest ideoloogilistest veendumustest lähtuvalt kujundatakse hariduspoliitikat ühiskonnas. Töös otsitakse vastust küsimustele, kuidas globaliseerumine ning eelkõige ühinemine Euroopa Liiduga mõjutab Eesti hariduselu ning uskumusi hariduse eesmärkidest.

Töö teoreetilises osas avatakse olulisemad mõisted ning haridusdiskursuse sotsiopolitiiline kontekst, kirjeldatakse uuslibraalse ideoloogia ning teadmusühiskonna ja elukestva õppe diskursuse mõju haridusele globaalses kontekstis.

Töö empiirilises osas on lähtunud Norman Fairclough mudelist sotsiaalsete muutuste uurimiseks siirdeühiskondades. Tegemist on sotsiolingvistilise uuringuga, mis keskendub sotsiaalsete muutuste protsesside ning neid verbaliseerivate diskursuste vahelistele suhete uurimisele. Töös uuritakse, kuidas uued diskursused muutuvad domineerivateks strateegiateks ning kuidas nad rekontekstualiseeritakse ning operatsionaliseeritakse.

Käesolevas töös on uuritud erinevaid haridusalaseid tekste, aga ka meediatekste ning haridusalast diskussiooni meedias, õppekavasid, haridusseadustikke, riiklikke arengustrateegiaid, haridus- ja teadusministeeriumi ülevaateartikleid eesmärgiga kirjeldada ideoloogilisi muutusi ühiskonnas. Vaatluse all on tulevikustrateegiad ja arengustsenaariumid kui tulevikudiskursused, mille kaudu sõnastatakse nägemus ideaalühiskonnast.

Uuringus kombineeritakse nii kvalitatiivset kriitilist diskursuseanalüüsi kui kvantitatiivset analüüsi. Uuringu disaini põhjendus tuleneb vajadusest kontrollida kvalitatiivselt saadud uuringu tulemusi kvantitatiivselt. Töös oli vaatluse all eelkõige argumentatsioon ning sõnakasutus, samuti kasutati interdiskursiivset analüüsi.

Esimene uuring „Haridusteenuse diskursuse sisenemine Eesti meediatekstidesse“ keskendus sotsiaalsete muutuste protsesside ning neid kajastavatele diskursustele Eestis 1995–2009. aasta meediakajastuses. Sotsiaalsetele muutustele reageeriti „uue korra“ pakkumisega, mis lähtus *konkurentsivõimelisest haridusest*. Keeleliselt võeti kasutusele ning loomulikustati *klienditeenindaja, konkurentsivõimelise hariduse* diskursused. *Valikuvõimaluste* retoorikaga taganetakse ühiskonnas ühtluskooli ideest. Haridusdiskursus allutati tüvidiskursusele - majandusdiskursusele, kasutades *haridusteenuse* mõistet. *Haridusteenuse kättesaadavus* seoti kodanikuõiguse temaatikaga. Uue haridusdiskursuse kaudu legitimeeriti uusliberaalne ideoloogia, mis toob haridusse vabaturumajanduse põhimõtted, kus lähtuti võistluse ning kliendi valikuvabaduse ideest.

Teises uuringus oli vaatluse all teaduspõhise ühiskonna ja elukestva õppe diskursuse rekontekstualiseerimine ja operatsionaliseerimine Eestis. Uued diskursused rekontekstualiseeriti Eestis teadus- arendustegevuse strateegia „Teaduspõhine Eesti 2002–2006“, Vabariigi Valitsuse strateegiadokument „Eesti edu 2014“, „Säästev Eesti 21“ vahendusel ning operatsionaliseeriti Haridus- ja Teadusministeeriumi tegevuse kaudu. Arengustrateegiaga „Säästev Eesti 21“ jäeti sotsiaalse partnerluse stsenaarium kõrvale kui liialt ressursimahukas. Nimelt elukestva õppimise memorandumiga kahest eesmärgist: aktiivse kodanikkonna kujundamine ja läbilõigivõimelisuse suurendamine tööjõuturul keskendutakse Eesti kontekstis eelkõige teisele eesmärgile.

Uus diskursus legitimeeritakse keelekasutuse kaudu. Riigis elav ja töötav inimene sõnastatakse kapitali ühe liigina, räägitakse inimkapitali *mahust ja kvaliteedist*, kusjuures sõnastatakse vajadus, et *tööjõu pakkumine tuleb seada nii mahult kui kvaliteedilt vastavusse konkurentsivõimelise majanduse nõudmistega*. Kasutusele tulid ka rahandusest pärit metafoorid, nimelt räägitakse *teabe konventeerimisest teadmispõhiseks majanduseks*. Haridusest hakati rääkima *õpimajanduse* termini kaudu.

Rahvusvahelise haridustekstide võrdleva uuringu põhjal ilmnes, et sotsiaaldemokraatlik diskursus on alaesindatud eelkõige siirdeühiskondades nagu Eesti ja osaliselt ka Sloveenias, võrreldes liberaalse diskursusega. Eesti haridustekstides on väga tugev liberaalse diskursuse ning üsna tugev konservatiivse diskursuse märksõnade osakaal.

Võistlevate õppekavade analüüsi eesmärk oli hinnata, millised ideoloogilised veendumused domineerisid erinevate õppekavade variantide puhul, millised olid võistlevad diskursused. Eestis tugevnes õppekava arenduse käigus teadmuspõhise ühiskonna diskursus. Teadmuspõhise ühiskonna ning elukestva õppe diskursusega legitimeeritakse hariduse eesmärkidena instrumentaalse ratsionaalsuse ideoloogia. Viimase, 2010. aasta õppekava puhul oli märgata erinevate märksõnade võrdsemat esindatust ehk ideoloogiliselt oli õppekava oluliselt tasakaalustatum.

Seega kujunes teadmüühiskonna ja elukestva diskursuse resonants ehk kaasamise võime väga tugevaks ning seda toetas Eesti kui siirdeühiskonna staatus. Nii võib väita uuringute põhjal, et kodanikuühiskonna diskursus allutatakse turumajanduse eesmärkidele. Ühiskonna peamise eesmärgina võeti omaks kiire majanduskasvu saavutamine, kõrvale jäeti Euroopa Liidus oluliselt jõulisemalt esindatud kodanikuühiskonna ning sotsiaalse dialoogi temaatika kui liialt ressursimahukad.

Eestis siirdeühikonnana kujunes tugevaks uusliberaalne ideoloogia, kuna seda järgides usuti, et suudetakse efektiivsemalt reageerida muutunud sotsiaalsete, poliitilistele ning majanduslikele oludele. Tekstianalüüs näitas, et teadus- ja haridustegevuses nähakse võimalust tõsta eelkõige riigi konkurentsivõimet maailmas. Teadmüühiskonna stsenaariumi kohaselt on hariduse eesmärk ette valmistada kõrgeltkvalifitseeritud tööjõudu konkurentsivõimeliseks majandustegevuseks, toetudes teadus- ja arendustegevusele.

Seetõttu on oluline riigi hariduspoliitikat ning õppekava arendust vaadata laiemas kontekstis, sest hariduselu erinevates rahvusriikides hakkavad oluliselt mõjutama globaalse mõjuvõimuga institutsioonid, mis võivad sisuliselt ignoreerida demokraatliku kodanikuühiskonna põhimõtteid. Ühinemine Euroopa Liiduga tähendas Eesti jaoks olulisi sotsiaalseid ja majanduslikke ümberkorraldusi, uue ideoloogia omaksvõttu, seetõttu ka tüvinarratiivide ja diskursuste muutusi, mis väljendus selles, et teadmüühiskonna ning elukestva õppe diskursus rekontekstualiseeriti Eesti ühiskondlikes arengustrateegiates ning operatsionaliseeritakse Haridus- ja Teadusministeeriumi tegevuse ning ka õppekava kaudu.

Hariduspoliitika ja õppekavad on tänapäeval ka rahvusriikide ning globaliseerumise pingeväljas: ühelt poolt mõjutab kohalik rahvusriigi visioon ja teiselt poolt ülemaailmne hegemonistlik modernsuse visioon. Seetõttu filtreeritakse kohalikud huvid läbi üleilmsete kultuuriliste jõudude, maailmakultuur laieneb eelkõige ratsionaalsete teaduslike ning professionaalsete autoriteetide survele ehk ratsionaalne maailmakultuur mõjutab rahvusriike. See kehtis ka käesoleva uuringu puhul.

Eelnevast tulenevalt võib sõnastada ka Eesti hariduspoliitikas oluline vastata küsimustele: milline on teadmüühiskonna ja elukestva õppe ideoloogia mõju pikas perspektiivis ühiskonnale? Viimasel kümnendil on õpiühiskonda käsitletud pehmema majanduliku paradigma versioonina, kuna majandushuvide kõrvale on jõulisemalt tulnud Euroopa Liidus kodanikuühiskonna retoorika. Nii on vastutus elukestva õppe eest jagatud turu, riigi, kodanikuühiskonna ja indiviidi vahel. Sedasi on elukestva õppe ideel personaalne, demokraatlik ja majanduslik funktsioon. Seda on oluline esile tõsta ka Eesti haridusdiskussioonis.

Seega on igas ühiskonnas oluline arutelu ja visiooni kujundamine järgmistel teemadel:

- Milliseid eesmärke me tahame ühiskonnas saavutada, harides inimesi: kas selleks on ühiskonna majandusliku konkurentsivõime tõstmine, rahvusriigi säilitamine, kodanikuühiskonna tugevnemine, sotsiaalse sidususe ja kaasatuse suurendamine, teadlike tarbijate kasvamine või mingi muu eesmärk? Kuidas neid ühendada, et saavutada ühiskonna tasakaalustatud areng? Ja kuidas neid eesmärke erinevate hariduspoliitiliste otsuste ja dokumentide kaudu realiseerida?
- Milline on elukestva õppe diskursuse mõju ühiskonnas pikas perspektiivis?

DISSERTANDI TEEMAKOHASED PUBLIKATSIOONID

1. Aava, Katrin (2009). Haridusalaste tekstide võrdlev diskursuseanalüüs. Eesti Rakenduslingvistika Ühingu Aastaraamat, 7–18.
2. Aava Katrin (2007). Curriculum development against the background of the future scenarios. Garland, P; Michalak, J.; Löfstrom, E.; Winter, K.; Bluma, D.; Gunbayi, I. (eds). Analysis of Educational Policies in a Comparative Educational Perspective (9–22). Pädagogische Hochschule Linz.
3. Aava, Katrin (2007). Emakeeleõpetuse paradigmad. Aleksander Pulver (toim). Interdistsiplinaarsus sotsiaalteadustes I: Eesti sotsiaalteaduste VI aastakonverents: 4.–5. november 2005 Tallinna Ülikoolis: artiklite kogumik / koostanud Aleksander Pulver (210–228). Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
4. Aava, Katrin (2006). Classroom discourse analysis in mother tongue education. Siegfried Kiefer, Kari Sallamaa (eds). European Languages - Open Minds: Text from the EUDORA Intensive Programme IMUN during the summer school in Antalya, Turkey 2005 (69–86). Linz: Trauner.
5. Aava, Katrin (2005). Searching for new communicative methods in mother tongue education. Siegfried Kiefer, Kari Sallamaa (eds). European Identities in Mother Tongue Education: Texts from the EUDORA intensive program MTE during the summer school in Tolmin, Slovenia 2004 (157–170). Linz: Trauner Verlag.
6. Aava, Katrin (2004). Narratiiv müüdi loome teenistuses: arhetüübid meediatekstis. Tekstid ja taustad III: lingvistiline tekstianalüüs. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised (10–32). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus
7. Aava, Katrin (2002). Meediateksti kriitiline analüüs koolitunnis. Tekstid ja taustad. III: lingvistiline tekstianalüüs (12–28). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

1. PROBLEMAATIKA JA AKTUAALSUS

Ühiskonnas on võtmetähtsusega, millistest sotsiaalsetest representatsioonidest lähtudes luuakse haridusala-seid tekste ning korraldatakse ühiskonnas haridustegevus. Seetõttu on oluline mõista, kuidas ühiskond end hariduse kaudu taastoodab. Milline ideoloogia loomulikustakse olulistes haridustekstides, seda saab selgitada diskursiivseid praktikaid uurides, kuna mingeid teatud keele tootmise malle, tegelikkuse liigendamiseks va-jalikke kategooriaid ja neid tähistavaid mõisteid pidevalt korrates hakatakse neid pidama sotsiokultuurilises kontekstis enesestmõistevaks (Kasik 2008: 15).

Sotsiaalsete ning majanduslike ümberkorraldustega kaasnevad ka tõsised kultuurilised muutused, mis on seotud diskursuste muutustega. Eesti siirdeühiskonnana on alates iseseisvuse kehtestamisest olnud tugevate muutuste mõjuväljas. Seetõttu on oluline hinnata, mida üleminekuperiood on endaga kaasa toonud ning kuidas see on mõjutanud haridusala-seid otsuseid ühiskonnas, kuna haridusdiskursuse uurimine annab olulist infot kogu ühiskonna kohta.

Krista Loogma (2005: 89) kirjutab, et „läänemaailma riikides on haridussüsteemil vähemalt järgmised funk-t-sioonid: aidata kaasa ühiskondliku sidususe ja heaolu saavutamisele - anda kõigile võrdsed võimalused või-metekohase hariduse saamisel, tagada juurdepääs haridusele; panustada majandusarengusse ning valmistada ette vastutustundlikke kodanikke toetamaks demokraatia arengut - tagama hea liberaalse ehk üldhariduse.“ Seetõttu on haridussüsteemi arengut mõtet analüüsida ja hinnata, vaadates haridussüsteemi toimimist seoses laiemaga ühiskondliku konteksti arenguga.

Loogma (*ibid.*) hinnangul on hariduspoliitilistes debattides Eestis kogu iseseisvuse aja vältel olnud eriti oluli-sed kaks omavahel tihedalt seotud aspekti. Esimene neist puudutab hariduse ja sotsiaalse struktuuri seost ehk siis haridussüsteemi kaudu toimivate selekteerivate ja ebvõrdsust genereerivate tegurite toimet. Teine väitlus aga puudutab haridussüsteemi ja majanduse ning tööturu seost.

Globaliseerunud maailmas on oluline teada, miks ja mida tehakse teistes riikides elanikkonna haridus-hõive edendamiseks ja ühiskondade sidususe kujundamiseks. Haridus pole Urve Läänemetsa (2009: 13) sõnul ühiskonna mudeli ainumäärav kujundaja, seda eriti väikeriikides, kes paratamatult viibivad suurte mõjusfääris. Seotus rahvusvaheliste kokkulepetega mõjustab paljusid hariduspoliitilisi otsuseid Eestis. Euroopa Liidu liikmena on meil kohustus tundma õppida riikideüleste organisatsioonide mõju oma riigi hariduspoliitikale.

Euroopa Liiduga ühinedes olime tõsises sotsiaalsete muutuste protsessis, kus otsiti lahendusi sotsiaal-majanduslikule olukorrale. Nii kerkisid üles erinevad võistlevad strateegiad, mis pakkusid lahendusi uuele olu-korrale. Sisenedes uude majanduspoliitilisse, aga ka kultuuriruumi, sattus Eesti selgelt uude ideoloogilisse mõjusfääri, mis hakkas mõjutama ka hariduspoliitikat.

„On palju kirjutatud ja kõneldud, et Eestis pole hariduspoliitikat. Uuringute ülevaateid, mis aitaksid jõuda Eesti hariduse arengut pikemas perspektiivis suunava dokumendini, on vähe,“ kirjutab Urve Läänemets (2009: 11) Eesti hariduspoliitikast rääkides, rõhutades, et Eestis pole 1991. aastast haridusuuringuid ega institutsiooni, kes nendega tegeleks. Sedasi on informeeritud ehk põhjendatud haridusotsuste tegemine paratamatult takerdunud.

2010. aasta jaanuaris võeti vastu uus põhikooli- ja gümnaasiumi uut õppekava, see töö käivitati 2000. aastal ning vahepeal pakuti välja ja lükati tagasi mitmeid erinevaid õppekava variante. Õppekava protsess on ol-nud jätkuva poliitilise võitluse objekt, mistõttu on oluline hinnata, millised on õppekava autorite sotsiaalsed uskumused hariduse eesmärkidest. Nimelt on õppekavas sisalduv teadmiste hindamismehhanism üks osa õppekava selekteerivast mõjust.

Samasugune olukord on olnud ka haridusstrateegiaga. Minister Tõnis Lukas, haridusfoorumi ja Eesti koostöö kogu esindajad sõlmisid 9. 09. 2009 pikaajalise haridusstrateegia (elukestva õppe strateegia) koostamise kok-kuleppe. Kuigi haridusstrateegia „Õpi-Eesti“ valmis juba aastal 2001, ei suudetud seda valitsuse vahetudes vastu võtta. (Eesti pikaajaline ... 2008.)

Eesti teadlaste arvates ei ole Eesti haridussüsteemis viimastel aastakümnetel toimunud muudatuste lähtekohaks hariduspoliitika terviklik arendamine, vaid pigem ühikonna poolt aktsepteeritud nägemus sellest, kuidas haridus toimima peaks. Haridussüsteemis toimunud muutused ei ole olnud Risto Rinne, Larissa Jõgi, Kirsi Klemelä, Marjaana Korppase ja Riina Leppäse (2008: 15) hinnangul süstemaatilised ning piisavalt järjekindlad.

Eesti hariduspoliitikas ei ole olnud 15 aasta jooksul järjekindlust, kuid nii, nagu terves ühiskonnas, on ka siin olnud lõige rohkem näha uusliberaalse maailmavaate mõju, mis on põhjustanud hariduse muutumise kaubaks. See on aga muutnud hariduse parimate keskseks, ohustades haridusalast võrdõiguslikkust. Hariduse peamine väärtus on instrumentaalne, see on vahend, mille abil saavutada parem positsioon elus. (Jõgi, Jääger, Roodla 2008: 125.)

Seetõttu otsitakse käesolevas töös vastust küsimusele, kuidas sõnastatakse Eestis hariduse eesmärged, kuna sellest sõltuvad ülejäänud haridusalased otsused. Kas hariduse eesmärk on ette valmistada kodanikku osalemaks poliitiliseks eluks ühiskonnas või tulevast töötajat tööturu tarbeks, on selleks hoopis rahvuskultuuri ning keele säilitamine või hoopis midagi muud. Kas üleilmastumisega muutuvad demokraatliku osalemise teemad hariduses universaalsemaks või marginaliseeruvad? Nii kujuneb üheks oluliseks küsimuseks, kas haridust vaadeldakse reaktiivsena ühiskonna muudatuste suhtes ja mitte võimalusena olla aktiivsena ühiskonda ja tulevikku kujundamas. Sellest tuleneb küsimus, kas haridus peab olema ühiskonna teenindaja võib kaasjuht?

Lähtuvalt eespool kirjeldatud olukorrast on käesoleva uurimuse peamine uurimisprobleem: hariduseesmärki-de sõnastamisprotsessi ja seda mõjutavate tegurite analüüs. Oluline on mõista, mis on toimunud Eestis väga kiirete ühiskondlike muutuste käigus ning kuidas on see mõjutanud arusaama hariduse eesmärkidest. Oluline on hinnata, millistest ideoloogilistest veendumustest lähtuvalt kujundame oma hariduspoliitikat ühiskonnas; kuidas globaalsed institutsioonid on mõjutanud meie arengut ning kuidas liitumine Euroopa Liiduga mõjutab Eesti hariduse arengut.

2. TÖÖ EESMÄRK NING UURIMISKÜSIMUSED

Töös otsitakse vastust küsimusele, millises suunas areneb Eesti haridusdiskursus globaalses kontekstis, erilise tähelepanu all on ühinemine Euroopa Liiduga ning selle mõju Eesti haridusdiskursusele.

Uurimisprobleemist lähtuvalt on sõnastatud töö eesmärk: milleks on analüüsida ühiskonnas makrotasandil domineerivaid ideoloogiaid mikrotasandil tekstides esinevate diskursuste kaudu.

Töö eesmärgi saavutamiseks on püstitatud järgmised uurimistülesanded:

1. Avada haridusdiskursuse sotsioliitiline kontekst.
2. Tuua välja ja selgitada globaliseerumise mõju hariduspoliitilistele otsustele.
3. Tuua välja ja selgitada teadmühistõhiskonna ja elukestva õppe diskursuse mõju Euroopa Liidu hariduspoliitikale.
4. Viia läbi empiirilised uuringud ning selgitada:
 - a. Millise domineeriva ideoloogia põhjal kujundatakse Eesti haridusdiskursust ning kuidas seda põhjendatakse?
 - b. Kas ja kuidas globaliseerumine mõjutab haridusalaseid otsuseid Eestis? Kuidas Eestis muutus haridusalane diskursus Euroopa Liiduga ühinemise perioodil? Kuidas diskursus rekontekstualiseeritakse ja operatsionaliseeritakse? Milline on selle mõju ühiskonnas?
 - c. Millised muudatused on toimunud õppekavaarenduses viimase kümnendi jooksul? Millised muutused toimusid õppekava koostamise käigus? Millised võistlevad diskursused ilmsid erinevates võistlevates õppekava versioonides?
 - d. Kuidas on esindatud erinevad diskursused Eesti õppekavas ja haridusseadustikus, võrreldes Soome ja Sloveenia õppekavadega?
5. Hinnata saadud tulemusi seniste uuringute kontekstis, hinnata töö tulemuste usaldusväärsust, kasutatavust ning tähendust.

3. N. FAIRCLOUGH MUDELID SIIRDEÜHISKONDADE UURIMISEKS

Diskursus on töös defineeritud prantsuse ajaloolase ja filosoofi Michel Foucault' (1972) kaudu, kes määratles diskursust kui praktikat, mis vormib objekte. Diskursust võib vaadelda kui keelekasutust sotsiaalses praktikas, kusjuures diskursus nii reflekteerib kui ka konstrueerib sotsiaalset maailma. Selles mõttes pole keelekasutus kunagi neutraalne.

Kriitiline diskursuseanalüüs seob sotsiaalsed teooriad tekstianalüüsiga. Norman Fairclough ja Ruth Wodak (1997) on kirjeldanud kriitilist diskursuseanalüüsi järgmiste tunnustega:

- kriitiline diskursuseanalüüs on adresseeritud sotsiaalsetele probleemidele;
- diskursuseanalüüs on interpreteeriv ning deskriptiivne;
- analüüsija roll on uurida teksti ning sotsiaalsete praktikate vahelisi suhteid.

Töös on kasutatud Norman Fairclough' sotsiokultuuriliste ja diskursiivsete muutuste suhte analüüsi. Oma hilisemates artiklites (2005b) on Norman Fairclough uurinud siirdeühiskondade diskursust Kesk- ja Ida-Euroopas, eelkõige Rumeenia näitel. Ta on pööranud tähelepanu „siirde“-strateegiatele kui selgelt uuele diskursusele, millel on uusliberaalne iseloom. Sama mudeli kasutamine võimaldab uurida ka haridusdiskursuste muutusi Eestis.

Sotsiaalsete ning majanduslike ümberkorraldustega ühiskonnas on seotud sügavate kultuuriliste muutustega. Kultuuriline pööre toob kaasa narratiivide ning diskursuse muutuse, seetõttu toob Fairclough sisse kultuurilis-poliitilis-majandusliku muutuse mõiste (Fairclough 2005b). Fairclough (2005c: 42) hinnangul on diskursustel oluline roll sotsiaalsete muutuste protsessis, mis on osaliselt aktuaalsed ning osaliselt kujutletavad reageeringud sotsiaal-majanduslikele kriisidele ühiskonnas. Skemaatilisel võib kokku võtta diskursuste reageerimist kriisidele järgmiselt:

1. On kehtiva sotsiaalse korra kriis, kusjuures erinevad võistlevad strateegiad, erinevad grupid oma sotsiaalsete agentidega pakuvad kriisile lahendusi.
2. Esile kerkivad uued diskursused reageerimaks kriisile, sisaldades „ uut korda“ ehk ettekujutust uue majanduse ja poliitika lahendusi.
3. Järgneb protsess, kus võistlevad diskursused tegutsevad hegemoonilise positsiooni saavutamise nimel.
4. Kui diskursus saavutab hegemoonia, hakkab ta kujundama uusi identiteete, käituma uuel viisil, materialiseeruma arhitektuuris, tehnoloogias jne.

Kui analüüsida seda, kuidas siirdeühiskonna diskursus muutub domineerivaks strateegiaks, tuleb jälgida järgmisi teemavaldkondi:

1. Kuidas ja kus nad ilmnesid ja arenesid? Millistes uurimiskeskustes, mõttekodades, institutsioonides dominantstrateegia sõnastatakse?
2. Kuidas ja kus said nad hegemoonilise staatuse? Millised olid võistlevad diskursused?
3. Kuidas ja kus nad ekstensiivselt rekontekstualiseeriti? Rekontekstualiseerimine tähendab diskursuste ja narratiivide sisenemist kohalikesse regionaalsetesse rahvuslikesse ning globaalsetesse institutsioonidesse. Nt NATO ning ELiga ühinemisel võeti omaks uued diskursiivsed praktikad, poliitilised parteid ning valitsused, samuti rahvusvahelised agendid nagu IMF rekontekstualiseerivad eelkõige uued diskursused ja narratiivid sellistes valdkondades nagu haridus.
4. Kuidas ja mil määral nad operatsionaliseeriti? Millal hakkasid kujundama uut identiteeti või millal reorganiseeritakse institutsioonides elu uuel viisil? Ehk kuidas diskursused hakkavad kujundama sotsiaalseid suhteid, uusi identiteete, kuidas diskursused materialiseeruvad. (Fairclough 2005b: 5–6.)

Haridustekstide kaudu on võimalus ja erinevatel sotsiaalsetel institutsioonidel ja ka agentidel huvi taastoota majanduslikke ja poliitilisi suhteid ning legitimeerida sel viisil turumajanduse diskursust kogu ühiskonnas. Nii võib ühes haridusalases tekstis leida märke erinevatest diskursustest, kuna mitmed huvigrupid ühiskonnas, kes tekstide tootmises osalevad, võistlevad samaaegselt oma diskursuse tugevdamise nimel.

Diskursused „lihtsustavad” või „tõlgivad” majanduslikke ning poliitilisi suhteid. Millistel võistlevatel diskursustel (narratiividel, kujutlustel), mille strateegiatel õnnestub end kehtestada, sõltub Fairclough (2005a: 55–56) hinnangutel mitmetest faktoritest.

1. Esiteks „struktuuraalselt valikulisusest”: nimelt on struktuurid mõnele strateegiale rohkem avatud kui teistele. Dijki hinnangul (2005: 275) kommunikatiivse valdkonna konteksti kategooriad, tegutsemise tüüp ning asjaolud võivad olulisel määral soodustada ideoloogia taastootmist, näiteks klassiruumis ja haridussüsteemis, parlamendis ja poliitikas, uudistetoimetuses ja meedias. Põhjuseks on siin eelkõige sotsiaalsete agentide usutavus ning prestiiž, samuti teksti massivahendamise tagajärjed.
2. Teiseks sõltub see diskursuse ulatusest – nt „globaliseerumise” ning „teadmistepõhise majanduse” diskursust võib vaadelda kui üht tüvidiskursust, mille põhjal sõnastatakse mitmed muud diskursused (nt „elukestva õppe diskursus”).
3. Kolmandaks sõltub see sotsiaalsete agentide jõust ning võimekusest kehtestada oma diskursus, nende juurdepääsust ning võimalustest kaasa rääkida massimeedias ja teadvustööstuses.
4. Neljandaks diskursuse resonantsist, st mitte ainult institutsioonide, aga ka inimeste kaasamise võimest.

Siit tulenevalt on kujunenud töö struktuur. Töös otsitakse eelpool esitatud struktuurile toetudes vastust küsimustele, millised uued diskursused muutuvad hegemooniliseks Eesti hariduses.

Tekstianalüüsis on kasutatud N. Fairclough’ (2005a: 61) poolt kasutatud interdiskursiivset analüüsi. Analüüsis on vaatluse all teksti erinevate diskursuste spetsiifiline artikuleerimine, žanrite ja stiilide segamine. Sotsiaalsete väljade segamist analüüsides on võimalik ühendada sotsiaalset analüüsi tekstianalüüsiga, nt jälgida sotsiaalse temaatika sidumist haridusega. Tegemist pole mitte ainult ühe diskursuse muutmisega teise, vaid muutusega diskursustevahelistes suhetes, uues diskursuste artikuleerimise viisis, mis sisaldab üht peadiskursust (nt Lissaboni strateegias teadmistepõhise majanduse diskursuse sidumine paremate töökohtade ning sotsiaalse sidususe diskursusega).

Selline diskursuste sidumine võimaldab alldiskursusi peadiskursusele allutada. Tekstianalüüsi tehes on oluline fikseerida, kuidas tekstiliselt konstrueeritakse uus diskursiivne praktika. On 2. ja 3. positsioonil olevad sõnad, lausungid, laused alati vähemolulisemad kui esimesele positsioonile paigutatud (Fairclough 2005a: 61). See tõttu on oluline analüüsida, millised valdkonnad paigutatakse nt tulevikustrateegiates esikohale.

Uuringutes on kesksel kohal sõnavara analüüs. Töös on valikuliselt kasutatud N. Fairclough (1992, 2001) struktuuri. Fairclough soovib uurida kõigepealt ideatsiooni metafunktsiooni ehk seda, missugust kogemuslikku väärtust sõnad sisaldavad?

- Millistele klassifikatsiooni skeemidele tuginetakse?
- Kas esineb sõnu, mille vastu ideoloogiliselt võideldakse?
- Kas esineb võtmesõnu (mis omavad kultuurilist tähtsust; mille tähendused erinevad/muutuvad; mis omavad tähenduslikku potentsiaali)?
- Kas esineb uudissõnu?

Samuti soovib autor uurida interpersonaalset metafunktsiooni ehk missugust suhteväärtust sõnad sisaldavad? Kas esineb eufemisme ning milliseid metafoore kasutatakse. Kas need erinevad metafooridest, mida kasutatakse sarnaste tähenduste väljendamiseks teistes tekstides? Millised kultuurilised ja ideoloogilised faktorid mõjutavad metafoori valikut?

Keelekasutus on sotsiaalne tegevus ning keelekasutaja selle protsessi osaline, sotsiaalne toimija, mitte lihtsalt sõnumi saatja. Teksti autor kasutab keelt oma eesmärkide saavutamiseks alati valikuliselt. Keeleliste valikutega – valides sõnu, lausestruktuure ja teksti retoorilisi süsteeme – loob autor teatud tähenduste ja tunnustega teksti. (Kasik 2008.) Seega on töös just sõnakasutuse kaudu kirjeldatud dominantstrateegiate sisenemist diskursustena väljendamaks sotsiokultuurilisi muutusi ühiskonnas.

4. UURIMUSTE KORRALDUS

Töö empiirilises osas on lähtunud teoreetilises osas tutvustatud Norman Fairclough mudelist sotsiaalsete muutuste protsesside (2005c: 42) ja siirdeühiskondade uurimiseks (2005b: 5–6). Fairclough (2005c: 42) kirjeldas diskursuste reageerimist kriisidele etappidena. Kehtiva sotsiaalse korra kriisile pakuvad erinevate gruppide sotsiaalsed agendid võistlevate strateegiatega lahendusi. Uued diskursused pakuvad muutunud oludes „uut korda“, ettekujutust uue majanduse ja poliitika lahendustest. Võistlevad diskursused tegutsevad hegemonilise positsiooni saavutamise nimel ning sellise positsiooni saavutanud diskursus hakkab kujundama uusi identiteete, käituma uuel viisil jne.

Eesti siirdeühiskonnana saavutas iseseisvuse 1991. aastal ning seadis peatselt eesmärgiks Euroopa Liidu ning NATOga ühinemise. Majanduslikult nõrk ning poliitiliselt ebakindel riik otsis uut identiteeti ning oli üsna avatud ideoloogilisteks ning diskursiivseteks muutusteks. Siirdeühiskonnana oldi ideoloogilises vaakumis ning võeti suund võimalikult kiiresti integreeruda lääne kultuuri- ja majandusruumi, kuna ühiskonnas otsiti uusi majanduslikke ja poliitilisi lahendusi, vastandudes eelmisele ühiskondlikule formatsioonile.

Kuna sel perioodil oli Põhja-Ameerikas ning Lääne-Euroopas domineeriv uusliberaalne ideoloogia ning selle mõju globaliseerumise tagajärjel kogu maailmas aina suurenes, oli ka Eesti avatud uuele edu lubavale ideoloogiale ning uutele diskursiivsetele praktikatele, mis hakkasid kujundama ka hariduselu. Sellest tuleneb ka uuritud perioodi ajaline põhjendus.

Uusi diskursusi on kontrollitud 1890ndate meediatekstidest kuni 2007. aastani, mõnel juhtumil 2009. aastani. Valimisse kuulusid ka Eesti kirjakeele korpuse 1890ndate-1990ndate ajakirjandustekstid. Nende korpuste pealt kontrolliti, kas uusi ideoloogiaid esindavad märksõnad esinesid ka varasemates tekstides.

Ka Euroopa Liiduga ühinemisel rekontekstualiseeriti ning operatsionaliseeriti uusi diskursiivseid praktikaid hariduses. Seetõttu on töös erilise tähelepanu all ELiga ühinemisele eelnenud periood ning ühinemisperiood. Nimelt ühines Eesti Euroopa Liiduga 2004. aastal. Sellega on põhjendatud uuritud tekstide ajaline valik.

Käesolevas töös on uuritud erinevaid haridusalaseid tekste, aga ka meediatekste ning haridusalaseid diskussioone meedias, õppekavasid, haridusseadustikke, riiklikke arengustrateegiaid, haridus- ja teadusministeeriumi ülevaateartikleid eesmärgiga kirjeldada ideoloogilisi muutusi, kasutades Fairclough' (2005b: 5–6) mudelit siirdeühiskondade uurimiseks.

Selleks, et mõista, kuidas uued ideoloogilised uskumused kogu ühiskonnas omaks võetakse, on uuritud haridusdiskursust meedias. Marju Lauristin (2000: 63) põhjendab muutuste diskursuste uurimist Eesti ajakirjanduses: „Ajakirjanduses õeldul on eriti suur kaal just seetõttu, et ta läbib kõiki eluvaldkondi, pretendeerides igal pool õigusele esindada üldsuse häält.“ Seetõttu on oluline jälgida diskursuse ilmumist ning esinemist meediatekstides.

Käesolevas töös on vaatluse all päevalehed: Eesti Päevaleht, Postimees ning nädalalehtedest Maaleht. Just päevalehtede vahendusel saab hinnata uue haridusdiskursuse legitimeerimist ühiskonnas. Maaleht on võetud põhjusel, et võrreldes Eesti Päevalehe ning Postimehega, on Maaleht suunatud teistsugusele sihtgrupile.

Käesolevas töös on vaatluse all ka arengustsenariumid kui tulevikudiskursused. Krista Loogma hinnangul (2000: 85) kasutatakse tulevikudiskursuse loomist näiteks stsenaariumide koostamisel, mis annavad uusi ideid ja impulsse tuleviku-uuringutes arendatavate visioonide loomisel ning tuleviku konstrueerimisel. Nimelt valides oma positsiooni praegu, anname me sellega teada, kuidas tahame elada tulevikus.

Konstrueerides tulevikku, luuakse ühiskonna ideaaldiskursus, sõnastatakse kaasaegsete uskumused ideaalühiskonnast. Selle uurimine aitab mõista ning selgemalt näha domineerivat diskursiivset korda ning selle loodud keelekasutust. Ainus ruum, millele inimene suudab tegelikult mõju avaldada on tulevik (Loogma 2000: 85). Seega saab just sellele projitseerida ootused uuest korrast.

Diskursiivseid muutusi uuritakse töös keelekasutuse muutuse ning uute võtmesõnade sisenemise kaudu. Kuna töös on vaatluse all uusliberaalse ideoloogia mõju ühiskonnas, on esimeses uuringus vaatluse all võtmesõna *haridusteenus*. Teises uuringus on vaatluse all võtmesõnad *teadmüsiühikond* ja *elukestev õpe*.

Töös on uuritud eraldi dominantstrateegiaid, mis Euroopa Liiduga ühinemisel sisenesid meie kultuuriruumi. Nendeks olid teadmuspõhise ühiskonna ning elukestva õppe strateegiad. Et hinnata dominantstrateegiate rekontekstualiseerimist Eestist, on uuritud kolme Eestis koostatud arengustrateegiat, ning et hinnata diskursuste opratsionaliseerimist, on uuritud haridus ja- teadusministeeriumi ülevaateartikleid.

Kahes viimases uuringus on vaatluse all keskseim haridustekst – õppekava, kuna õppekavas nähakse ühiskonnas üht mõjuvõimsamat diskursiivset korda taastootvat mehhanismi, ideoloogia levitamist hariduse kaudu. Õppekava on analüüsitud kahes erinevas kontekstis. Esiteks võrreldi kehtivat Eesti haridusseadustikku ning 2002. a õppekava Soome ja Sloveeniaga, et näha Eesti haridusdiskursust laiemas kontekstis. Kvantitatiivses uuringus kasutati programmi *Wordsmith Tools* ning Eesti kirjakeele korpust.

Teiseks uuriti konkureerivaid õppekava variante: 2002. a õppekava, hinnatakse ja võrreldakse õppekavades võistlevaid diskursusi, mis tegutsesid hegemoonilise positsiooni nimel 2005.–2006. aasta näitel ning 2010. aastal vastu võetud õppekava.

Et kontrollida tulemuste usaldusväärsust, on töös kasutatud trianguleerimismeetodit. Trianguleerimismeetodit kasutatakse selleks, et saada samale küsimusele vastust, esitades küsimust mõnevõrra teisel viisil. Uurijad Lee Harvey ja Morald Macdonald (1993) on kirjeldanud nii metodoloogist kui ka teoreetilist trianguleerimist. Metodoloogilise trianguleerimise puhul võib kasutada kolme tüüpi trianguleerimist:

- üks uurija kasutab kaht või enam uurimistehnikat,
- kaks või enam uurijat kasutavad sama uurimistehnikat,
- kaks või enam uurijat kasutavat mitut uurimistehnikat.

Käesolevas töös on kasutatud kaht esimest meetodit. Esimeses ja teises uuringus on kasutatud esimest meetodit: samale küsimusele otsitakse vastust nii kvalitatiivset kui ka kvantitatiivset analüüsi kasutades. Kahe esimese uuringu järeldusi on kontrollitud õppekavatekste kvantitatiivselt uurides. Kolmandas uuringus on kaasatud uurijate grupp, et kontrollida, kas ka uurimisgrupi tulemused ühtivad teiste uuringute tulemustega.

Seega kahes esimeses uuringus analüüsitakse tekste eesmärgiga leida uue diskursuse võtmesõnu. Kolmandas ja neljandas uuringus uuritakse vastupidiselt, kas erinevad märksõnad on haridustekstides, täpsemalt õppekavades tuvastatavad. Esimeses ja teises uuringus kontrollitakse kvalitatiivse diskursuseanalüüsi põhjal tehtud järeldusi: nimelt kui meediatekste analüüsides toimus haridusdiskursuse muutus, siis kas see väljendub ka kvantitatiivselt. Kas uue diskursuse märksõnad võetakse meediatekstides kasutusele ning millisest perioodist alates.

Kvalitatiivset analüüsi tehakse selleks, et analüüsida, kuidas muutus uus haridusdiskursus: milliseid keelelisi väljendeid kasutusele võeti ning millise argumentatsiooniga uut diskursust põhjendati ja ülal hoiti. Kvalitatiivne uuring võimaldab hinnata dominantstrateegiate sisu muutumist diskursuse rekontekstualiseerimise käigus

Seega on töös neli uuringut.

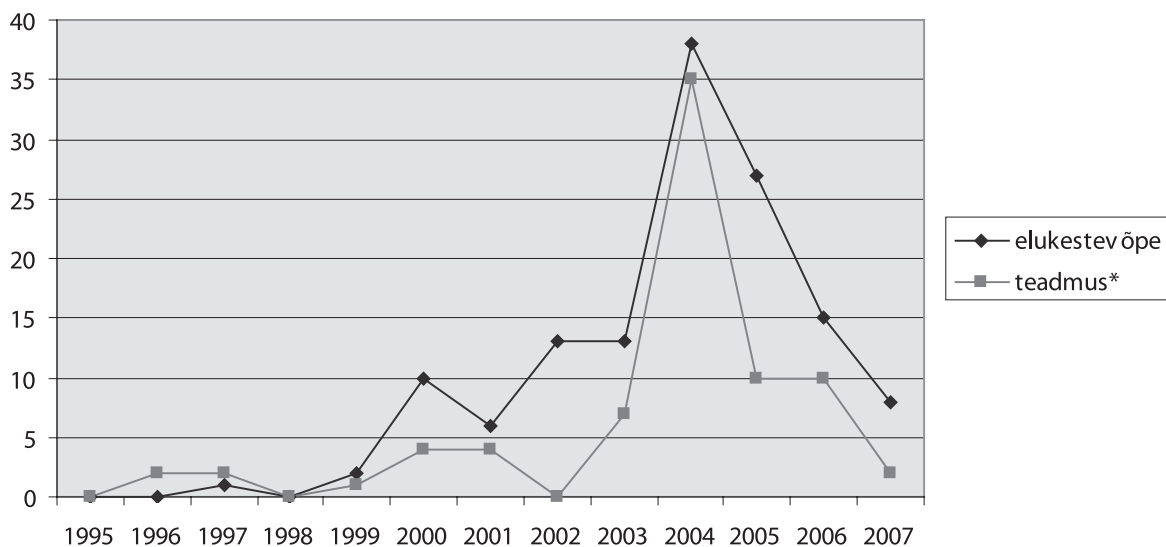
1. uuringu eesmärk uurida uusliberaalse haridusideoloogia sisenemist ja omaksvõttu 90ndatel ning 21. saj 1. kümnendil.
2. uuringu eesmärk uurida teadmusühiskonna ja elukestva õppe diskursuse sisenemist ning legitimeerimist Euroopa Liiduga ühinemise protsessis.
3. rahvusvahelise uuringu eesmärk võrrelda Eesti haridustekste kahe teise Euroopa Liidu liikmesriigiga: Soome ning Sloveeniaga, mõistmaks paremini Eesti hariduspoliitilisi ideoloogilisi valikuid.
4. uuringu eesmärk on kirjeldada õppekavades võistlevaid diskursusi, mis tegutsesid hegemoonilise positsiooni nimel 2002. a, 2005.–2006. ja 2010. aasta näitel.

5. UURINGUTE TULEMUSED

Esimene uuring „Haridusteenuse diskursuse sisenemine Eesti meediatekstidesse“ keskendus sotsiaalsete muutuste protsesside ning neid kajastavatele diskursustele Eestis 1995–2009. aasta meediakajastuses, uurides eelkõige *haridusteenuse* sõna legitimeerimist meediatekstides. Haridusteenuse mõiste võeti esmakordselt kasutusele 1996. aastast, seda esmalt kõrghariduse kontekstis. Haridusteenuse diskursuse üle diskuteeriti kõige aktiivsemalt 2004.–2007. aastal. Uue diskursuse sotsiaalseteks agentideks olid eelkõige ülikoolide juhid ning õppejõud, poliitilise ja ärieliidi esindajad, ajakirjanikud. Uue diskursuse vastu võtsid sõna ajakirjanikud, kirjanikud ja teadlased. Pärast 2007. aastat kasutatakse mõistet *haridusteenus* neutraalsena.

Sotsiaalsetele muutustele reageeriti „uue korra“ pakkumisega, mis lähtus *konkurentsivõimelisest haridusest*. Keeleliselt võeti kasutusele ning loomulikustati *klienditeenindaja*, *konkurentsivõimelise hariduse* diskursused. *Valikuvõimaluste* retoorikaga taganetakse ühiskonnas ühtluskooli ideest. Haridusdiskursus allutati majanduse tüvidiskursusele, kasutades *haridusteenuse* mõistet. *Haridusteenuse kättesaadavus* seoti kodanikuõiguse temaatikaga. Uue haridusdiskursuse kaudu legitimeeriti uusliberaalne ideoloogia, mis toob haridusse vabaturumajanduse põhimõtted, kus lähtutakse selgelt võistluse ning kliendi valikuvabaduse ideest.

Teises uuringus kirjeldati teaduspõhise ühiskonna ja elukestva õppe diskursuse rekontekstaliseerimist Eestis. 2000. aastal Lissaboni deklaratsioonis sõnastatud teaduspõhise ühiskonna ja elukestva õppe diskursused sisenevad samal aastal ka Eesti meediatekstidesse. Mõlemad väljendid võetakse meedias intensiivsemalt kasutusele 2004. aastal (joonis 1).

Joonis 1. Märksõnade *elukestev õpe* ja tüvisõna *teadmus** esinemine Eesti Päevalehes 1995.–2007. aastal

Teaduspõhise ühiskonna ja elukestva õppe diskursused rekontekstualiseeriti Eestis teadus- arendustegevuse strateegia „Teaduspõhine Eesti 2002–2006“, Vabariigi Valitsuse strateegiadokument „Eesti edu 2014“, „Säästev Eesti 21“ vahendusel.

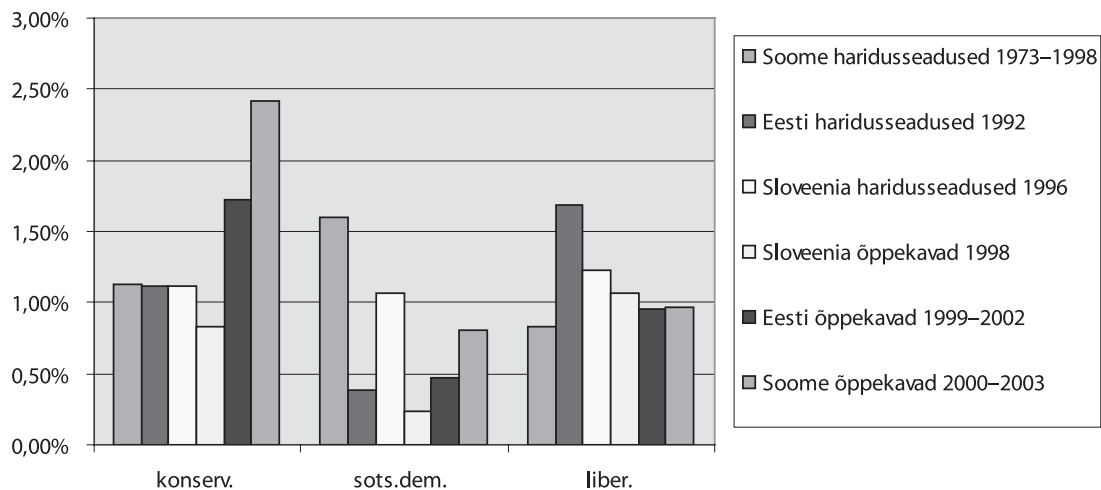
Arengustrateegiaga „Säästev Eesti 21“ jäeti sotsiaaldemokraatlik diskursus kõrvale kui liialt ressursimahukas. Nimelt elukestva õppimise memorandumi kahest eesmärgist, milleks oli aktiivse kodanikkonna kujundamine ja läbilöögivõimelisuse suurendamine töajouturul, keskendutakse Eesti kontekstis eelkõige teisele eesmärgile. Riigis elav ja töötav inimene on sõnastatud kapitali ühe liigina, räägitakse inimkapitali *mahust* ja *kvaliteedist*, kusjuures *tööjõu pakkumine tuleb seada nii mahult kui kvaliteedilt vastavusse konkurentsivõimelise majanduse nõudmistega*. Kasutusele tulid ka rahandusest pärit metafoorid, nimelt räägitakse *teabe konverteerimisest teaduspõhiseks majanduseks*. Haridusest hakati rääkima *õpimajanduse* termini kaudu.

Selleks, et kirjeldada teaduspõhise ühiskonna ning elukestva õppe diskursuse rekontekstualiseerimist haridusinstituutides, oli vaatluse all Haridus- ja Teadusministeeriumi „Ülevaade üldharidusest 2001–1005“. Siit sõnastatakse selgelt uus haridusdiskursus, kus eriline rõhuasetus on sõnal „efektiivsus“. Eelisarendatavad valdkonnad, mis tulenevad otseselt teadmusühiskonna diskursuse struktuurist, on täppis-, loodus- ja tehnoloogiavaldkond.

Haridus- ja Teadusministeeriumi „Ülevaade üldharidusest 2001–1005“ võimaldas ka uurida, milliste kontrollimehhanismidega diskursust ülal hoitakse, kuidas ja mil määral nad operatsionaliseeriti. Diskursused materialiseeruvad Eesti haridusmaastikul erinevate ELi poolt rahastatud projektide kaudu. Tähtsat rolli mängib üle-euroopaliste testide mõju. Kusjuures selgelt on väga tugev majandusinstituutide mõju: nimelt PISA test on OECD (Majandusliku Koostöö ja Arengu Organisatsioon) poolt toetatud uuring.

Rahvusvahelise haridustekstide võrdleva uuringu põhjal ilmnes, et siireühiskondades nagu Eesti ja Sloveenia iseloomustas haridusdiskursust tugev liberaalne ideoloogia märksõnade osakaal. Sotsiaaldemokraatlik diskursus oli Soomega võrreldes alaesindatud eelkõige siirdeühiskondades nagu Eesti ja osaliselt ka Sloveenias. Seega uusliberaalsed seisukohad sobisid hästi ka postkommunistlikus ühiskonnas, kuna valikuvabaduse ning võistlusele orienteerituse põhimõtted leidsid kiiremat poolehoidu kui sotsiaalse sidususe ning võrdsuse põhimõtete järgmine hariduspoliitikas.

Kui üldistada tulemusi ajalises dimensioonis, siis liberaalne diskursus on nõrgenemas ning konservatiivne diskursus tugevnemas (vt joonis 2). Liberaalne diskursus on nõrgenemas selgelt Eesti ning samuti ka Sloveenia haridustekstides. Hilisemates tekstides, nagu Eesti ning Soome õppekavad, on esile tõusnud konservatiivne diskursus.

Joonis 2. Eri maade haridustekstides liberaalsete, sotsiaaldemokraatlike ning konservatiivsete märksõnade esinemissageduse võrdlus tekstide valmimise järjekorras (aluseks on varaseima teksti ilmumise aasta)

Võistlevate Eesti õppekavade (2002–2010) analüüsi eesmärk oli hinnata, millised ideoloogilised veendumused domineerisid erinevate õppekavade variantide puhul, millised olid võistlevad diskursused. Eestis tugevnemas õppekava arenduse käigus teaduspõhise ühiskonna diskursus. Seega kujunes teadmusühiskonna ja elukestva õppe diskursuse resonants ehk kaasamise võime väga tugevaks ning seda toetas siirdeühiskonna staatus. Viimase, 2010. aasta õppekava puhul oli märgata erinevate märksõnade võrdsemat esindatust ehk ideoloogiliselt oli õppekava oluliselt tasakaalustatum.

Nelja uuringu põhjal võib väita, et globaliseerumine ning Euroopa Liiduga ühinemine mõjutas ja kujundas Eestis nii sotsiaalseid uskumusi haridusest kui ka konkreetselt hariduspoliitikat. Ühinemine Euroopa Liiduga tähendas Eesti jaoks olulisi sotsiaalseid ja majanduslikke ümberkorraldusi, uue ideoloogia omaksvõttu, seetõttu ka tüvinarratiivide ja diskursuste muutusi, mis väljendus selles, et teadmusühiskonna ning elukestva õppe diskursus rekontekstualiseeriti Eesti ühiskondlikes arengustrateegiates ning operatsionaliseeritakse Haridus- ja Teadusministeeriumi tegevuse ning ka õppekava kaudu.

Teadmuspõhise ühiskonna ning elukestva õppe diskursusega legitimeeritakse hariduse eesmärgidena instrumentaalse ratsionaalsuse ideoloogia. Teadmuspõhise ühiskonna stsenaariumi kohaselt on hariduse eesmärk ette valmistada kõrgeltkvalifitseeritud tööjõudu konkurentsivõimeliseks majandustegevuseks, toetudes teadus- ja arendustegevusele. Teadus- ja haridustegevuses nähakse võimalust tõsta riigi konkurentsivõimet maailmas.

6. ETTEPANEKUD

Käesolevas peatükis on sõnastatud erinevaid ettepanekuid, pidades silmas nii hariduspoliitika kujundamise viise kui ka võimalikke eesmärke. Hariduse eesmärkide sõnastamisel ühiskonnas tuleks teadlikumalt kasutada dialoogilist kommunikatsiooni. Instrumentaalse ratsionaalsuse kriitikas rõhutab J. Habermas (1984) nii vabaduse kui tähenduse kaotust. Tema hinnangul tuleb see asendada kommunikatiivse ratsionaalsuse ehk inimestevahelise vaba aruteluga. Instrumentaalse ratsionaalsuse asemele või vähemalt selle kõrvale tuleks integreerida suhtlusmudelina süvademokraatiat ja dialoogilist kommunikatsiooni.

Nimelt mida kõrgem on ühiskonna arengu tase, seda kõrgem on ka sotsiaalsetest faktidest arusaamise (teadmine), moraalse õigustuse (legitiimsuse) ja leaalsete normide (regulatsiooni) tase. Kui nende dimensioonide areng ei ole mitmepoolselt tagatud, siis on ühiskond avatud konfliktidele, kriisidele ja muutustele (Habermas 1986). Vajadus sügavama dialoogi järele on oluline kogu ühiskonnas, nimelt on süv dialoog kriisidest väljatuleku võimaluseks. Ja siin on Lääne demokraatlik ühiskond tunnetanud vajadust uute suhtlusmudelite ning käitumismustrite järele. Kasvatuse kui suhtemõiste traditsioonilist humanistlikku ideestikku ja selle tänapäevaseid rõhuasetusi dialoogilisest vaatepunktist on Eestis tutvustanud eelkõige Tiiu Kuurme (1999, 2004, 2008).

Maarten Simons ja Jan Masschelein (2008: 57) usuvad, et see, mida me vajame ühiskonnas, on õppimise vabastamine riigist, majandusest ja ideoloogiast, eraldades õppimise emantsipatoorse ja distsiplinaarse potentsiaali. Kui see ka osutub utopiaks või mittevajalikuks, on vähemalt oluline, et me näeme ühiskonnas neid seoseid.

Joel Springi (2004) hinnangul on kolm põhilist ulatuslikku õppekava ideoloogiat, mis kujundavad kaasaegset globaalset ühiskonda: uusliberaalne haridusideoloogia, kodanikuharidus ning keskkonnaharidus. Uusliberaalne ideoloogia reflekteerib rahvusliku hariduse ümbermõtestamist: nimelt rahvusriikide mõju nõrgeneb tugevneva globaalse kodanikuühiskonna mõjul. Traditsiooniline rahvuslik haridus tahab kujundada lojaalseid ja patriootlikke kodanikke, kes on emotsionaalselt seotud riiklike sümbolitega. Uusliberaalse haridusideoloogia on tarbijakeskne ning selle eesmärk on teenida globaalmaajandust. Kodanikuhariduse eesmärk on kujundada aktiivseid kodanikke globaalsel tasandil. Ideoloogia toetub ideele kollektiivsest vastutustundlikkusest kindlustada iga inimese kodanikuõigusi. Keskkonnaharidus on kõige radikaalsem, kuna ta heidab kõrvale majandusliku ja tarbimisparadigma.

Spring (2004) sünteesib ja analüüsib nende haridusideoloogiate mõju tuleviku globaalse ühiskonna, valitsustevaheliste organisatsioonide, mittetulundusühingute ja ka rahvusriikide ja nendevaheliste suhete kujundamisel. Tema hinnangul on oluline:

- kriitiline uuring sellest, kuidas hariduse funktsioonid muutuvad, liikudes rahvusriikide ajastust globaalse majanduse ja poliitika süsteemi;
- diskussioon selle üle, kuidas suured majandusorganisatsioonid kujundavad globaalselt hariduspoliitikat;
- võistlevate globaalsete haridusideoloogiate analüüs.

Võistlevate haridusideoloogiate analüüsi puhul on oluline

- hinnata ja üle vaadata rahvuslik ja korporatiivne mudel, mis rõhutab hariduse eesmärkidenäe töötajate ettevalmistamist tulevase vaba turumajanduse tarbeks;
- kaasata ülemaailmse inimõiguste võrgustiku ja rahukasvatuse pedagoogid (*peace education*), kes käsitlevad globaalses võrgustikus eetilisi probleeme;
- kaasata keskkonnahariduse pingutused luua haridusstandarde jätkusuutliku arengu ja jätkusuutlikuks tarbimiseks;
- luua tulevikustsenaarium tuleviku globaalse hariduspoliitika tarbeks nii koolidele kui erinevatele organisatsioonidele. (Spring 2004.)

Kaasajal on ka tarbimiskasvatus (*consumer education*) muutunud oluliseks teemaks heaoluühiskonnas. Valdkonna arendajad näevad konflikti või pinget tarbijakasvatuse ning kodanikukasvatuse vahel ning otsivad võimalusi selle ületamiseks. (Benn 2004: 108) Tarbimiskasvatuse üks eesmärke on teadlike ja eetiliste tarbimisvalikute tegemine.

Euroopa Liiduga ühinemise protsessi käigus rekontekstualiseeriti ning operatsionaliseeriti erinevate sotsiaalsete agentide kaudu teadmuspõhise ühiskonna ning elukestva õppe diskursused, mis on kantud uusliberaalse ning instrumentaalse ratsionaalsuse ideoloogia põhimõtetest. Kaasaegsed aktuaalsed hariduspoliitilised väitlused Euroopas toimuvad selle üle, mis liiki teadmusühiskond suudaks tulevikus parimal viisil siduda nii majandusliku konkurentsi kui ka sotsiaalse sidususe põhimõtet.

Kas Euroopa majandus peaks jõulisemalt liikuma anglo-saksi mudeli suunas, mis eelistab paindlikku töajuturгу ja süvenevat ebavõrdsust või tuleb minna Euroopa sotsiaalse mudeli suunas, sidudes majanduslikku konkurentsivõime sotsiaalse sidususega. Andy Green (2006) kahtleb, mil määral ning kas üldse on võimalik hariduse abil saavutada konkurentsivõimelist ja dünaamilist teadmuspõhist majandust, mis oleks samaaegselt kõrge sidususega teadmusühiskond. Seega üht ei pruugi saavutada ilma teiseta. Sama teema vajab Eesti hariduspoliitikas sügavamalt käsitlemist.

Eelnevalt tulenevalt võib sõnastada ka Eesti hariduspoliitikas oluline järgmine tulevikustrateegia, kus on visioon sellest, kuidas kohaneme aina kiiremini muutuvates oludes, globaalses maailmas ning milliseid hariduspoliitilisi valikuid teeme. Selleks tuleb kindlasti vastata küsimustele: milline on teadmusühiskonna ja elukestva õppe ideoloogia mõju pikas perspektiivis ühiskonnale?

Viimasel kümnendil on õpiühiskonda käsitletud pehmema majandusliku paradigma versioonina, kuna majandushuvide kõrvale on jõulisemalt tulnud kodanikuühiskonna retoorika. Nii on vastutus elukestva õppe eest jagatud turu, riigi, kodanikuühiskonna ja indiviidi vahel. Sedasi on elukestva õppe ideel personaalne, demokraatlik ja majanduslik funktsioon. (Nicoll, Fejes 2008: 3.)

Eestis võib teadmusühiskonna ja elukestva õppe temaatikas alaesindatud kodanikuühiskonna temaatika sügavam integreerimine oluliselt kaasa aidata ühiskonna tasakaalustatud arengule. Samuti on see ka selge signaal, et oleme siirdeühikonna staatusest välja kasvanud. Nimelt ei saa majanduslikus konkurentsis edu saavutamine olla eesmärk omaette, vaid on eelkõige vahend inimväärse elukeskkonna loomiseks?

Seega on igas ühiskonnas oluline arutelu ja visiooni kujundamine järgmistel teemadel:

- Milliseid eesmärke me tahame ühiskonnas saavutada, harides inimesi: kas selleks on ühiskonna majandusliku konkurentsivõime tõstmine, rahvusriigi säilitamine, kodanikuühiskonna tugevnemine, sotsiaalse sidususe ja kaasatuse suurendamine, teadlike tarbijate kasvamine või mingi muu eesmärk? Kuidas neid ühendada, et saavutada ühiskonna tasakaalustatud areng? Ja kuidas neid eesmärke erinevate hariduspoliitiliste otsuste ja dokumentide kaudu realiseerida?
- Milline on elukestva õppe diskursuse mõju ühiskonnas pikas perspektiivis?

VIITEALLIKAD

- EESTI PIKAAJALINE HARIDUSSTRATEEGIA. *Õpetajate Leht*. 18.09.09. http://www.opleht.ee/?archive_mode=article&articleid=2093 (5.03.09).
- FAIRCLOUGH, Norman 1992. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- FAIRCLOUGH, Norman; WODAK, Ruth 1997. Critical discourse analysis. - T. van DIJK (Ed.). *Discourse as Social Interaction*, 258–284. London: Sage.
- FAIRCLOUGH, Norman 2001. *Language and power*. Second edition. Harlow: Longman.
- FAIRCLOUGH, Norman 2005a. Critical discourse analysis in transdisciplinary research. - WODAK, Ruth; CHILTON, Paul (eds). *A New Agenda in (Critical) Discourse Analyses*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 53–70.
- FAIRCLOUGH, Norman 2005b. Critical discourse analysis in trans-disciplinary research on social change: transition, re-scaling, poverty and social inclusion. - *Lodz Paper in Pragmatics*, 1, 37–58. <http://www.ling.lancs.ac.uk/profiles/263> (12.07.08).
- FAIRCLOUGH, Norman 2005c. Blair's contribution to elaborating a new doctrine of 'international community'. - *Journal of Language and Politics*, 4(1), 41–63.
- FEJES, Andreas 2006. The Planetspeak Discourse of Lifelong Learning in Sweden: What is an Educable Adult? – *Journal of Education Policy*, 21(6), 697–716. <http://dx.doi.org/10.1080/02680930600969266>. (10.05.09).
- FEJES, Andreas 2008. Historicizing the lifelong learner. Governmentality and neoliberal rule. – FEJES, Andreas; NICOLL, Katherine (eds). *Foucault and Lifelong Learning*. London and New York: Routledge.
- FOUCAULT, Michel 1972. *The archeology of knowledge*. London: Tevistock.
- GREEN, Andy 2006. Models of Lifelong Learning and the Knowledge Society. - *Compare*, 36(3), 307–325. Routledge.
- HABERMAS, Jürgen 1984. *The theory of communicative action I: Reason and the rationalization of society*. London: Heineman.
- HABERMAS, Jürgen. 1990/1962. *Avalikkuse struktuurimuutus*. Tallinn: Kunst.
- HARVEY, Lee; MACDONALD, Morag 1993. *Doing Sociology: A Practical Introduction*. Macmillan Distribution.
- HEIDMETS, Mati 2004. Teadmistepõhine ühiskond, teadmistepõhine riigivalitsemine. *Riigikogu Toimetised 10*. <http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=11598&op=archive2>. (20.07.09).
- JÕGI, Larissa; JÄÄGER, Tiina; ROODLA, Liis 2008. Eest haridussüsteem ja hariduspoliitika aastatel 1990–2000. – Larissa JÕGI, Tiina JÄÄGER, Riina LEPPÄNEN, Risto RINNE (koost). *Eesti ja Soome haridus ning muutused ELi hariduspoliitikas 1990–2000*. Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- KASIK, Reet 2008. Meediateksti analüüs: eesmärgid ja meetodika. – KASIK, Reet (toim.). *Tekstid ja taustad V. Meediatekstide keelekasutus ja selle sotsiokultuurilised taustad*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 10–41.
- KUURME, Tiiu 1999. Õppija kogemus kui kooli humaniseerimise keskne probleem. -*Tallinna Pedagoogikaülikooli toimetised. Humaniora A24*. Tallinn: TPÜ Kirjastus.
- KUURME, Tiiu 2004. Õppimine kui kogemus. –LIIMETS, Aire; RUUS, Viive-Riina (toimet). *Õppimine mitmest vaatenurgast. Tallinna Pedagoogikaülikooli toimetised. Humaniora A24*. Tallinn: TPÜ Kirjastus, 60–71.
- KUURME, Tiiu 2008. Kasvatuse kaksikloomus ja dialoogi ilu. *Haridus* 11–12, 9–15.
- LOOGMA, Krista 2000. Tulevikudiskursus: utopiast utopiani. – RUUS, Viive-Riina (toimet). *Kõnelev ja kõneldav inimene. Eesti erinevate eluvaldkondade diskursus*. 85–95. Tallinn: TPÜ Kirjastus.
- LOOGMA, Krista 2005. Haridusmuutused Eestis: Haridussotsioloogiline lähenemine. – TAMMIST, Rene; RUMM, Hannes (toim). *Eesti poliitika eile,täna, homme: Reforme seitsmest valdkonnast*. Tallinn: Johannes Mikkelsoni Keskus, 89–114.
- LÄÄNEMETS, Urve. 2009. Kuidas jõuda informeeritud haridusotsusteni? *Haridus* 7–8, 11–14.
- RINNE, Risto; JÕGI, Larissa; KLEMELÄ, Kirsi; KORPPAS, Marjaana; LEPPÄNEN, Riina. 2008. Soome ja Eesti ühisprojekti Suviko (Suomalainen ja virolainen koulutus aj EU:n uusi koulutuspolitiikka“) lähtekohad. – JÕGI, Larissa; JÄÄGER, Tiina; LEPPÄNEN, Riina; RINNE, Risto (koost). *Eesti ja Soome haridus ning muutused ELi hariduspoliitikas 1990–2000*. Tallinn: TLÜ Kirjastus, 11–16.
- SPRING, Joel. 2004. *How educational ideologies are shaping global society: intergovernmental organizations, NGOs, and the decline of the nation state*. Ney Jersey: Lawrence.

TALLINN UNIVERSITY
DISSERTATIONS ON SOCIAL SCIENCES. Abstracts

TALLINNA ÜLIKOOOL
SOTSIAALTEADUSTE DISSERTATSIOONID. Analüütilised ülevaated

1. HELI TOOMAN. *Teenindusühiskond, teeninduskultuur ja klienditeenindusõppe kontseptuaalsed lähtekohad*. Analüütiline ülevaade. Tallinn: TPÜ kirjastus, 2003. 35 lk. Tallinna Pedagoogikaülikool. Sotsiaalteaduste dissertatsioonid, 7. ISSN 1736-0730. ISBN 9985-58-289-6.
2. KATRIN NIGLAS. *The Combined Use of Qualitative and Quantitative Methods in Educational Research*. Abstract. Tallinn: Tallinn Pedagogical University Press, 2004. 39 p. Tallinn Pedagogical University. Dissertations on Social Sciences, 8. ISSN 11736-0730. ISBN 9985-58-299-3.
3. INNA JÄRVA. *Põlvkondlikud muutused Eestimaa vene perekondade kasvatuses: sotsiokultuuriline käsitlus*. Analüütiline ülevaade. Tallinn: TPÜ kirjastus, 2004. 36 lk. Tallinna Pedagoogikaülikool. Sotsiaalteaduste dissertatsioonid, 9. ISSN 1736-0730. ISBN 9985-58-312-4.
4. MONIKA PULLERITS. *Muusikaline draama algõpetuses – kontseptsioon ja rakendusvõimalusi lähtuvalt C. Orffi süsteemist*. Analüütiline ülevaade. Tallinn: TPÜ kirjastus, 2004. 37 lk. Tallinna Pedagoogikaülikool. Sotsiaalteaduste dissertatsioonid, 10. ISSN 1736-0730. ISBN 9985-58-310-8.
5. MARJU MEDAR. *Ida-Virumaa ja Pärnumaa elanike toimetulek: sotsiaalteenuste vajadus, kasutamine ja korraldus*. Analüütiline ülevaade. Tallinn: TPÜ kirjastus, 2004. 34 lk. Tallinna Pedagoogikaülikool. Sotsiaalteaduste dissertatsioonid, 11. ISSN 1736-0730. ISBN 9985-58-321-3.
6. KRISTA LOOGMA. *The Meaning of Learning at Work in Adaptation to Work Changes*. Abstract. Tallinn: Tallinn Pedagogical University Press, 2004. 39 p. Tallinn Pedagogical University. Dissertations on Social Sciences, 12. ISSN 1736-0730. ISBN 9985-58-327-2.
7. МАЙЯ МУЛДМА. *Феномен музыки в формировании диалога культур (сопоставительный анализ мнений учителей музыки школ с эстонским и русским языком обучения)*. Аналитический обзор. Tallinn: Издательство ТПУ, 2004. 42 с. Таллиннский Педагогический Университет. Диссертации по социальным наукам, 13. ISSN 1736-0730. ISBN 9985-58-331-0.
8. EHA RÜÜTEL. *Sociocultural Context of Body Dissatisfaction and Possibilities of Vibroacoustic Therapy in Diminishing Body Dissatisfaction*. Abstract. Tallinn: Tallinn Pedagogical University Press, 2004. 34 p. Tallinn Pedagogical University. Dissertations on Social Sciences, 14. ISSN 1736-0730. ISBN 9985-58-353-1.
9. ENDEL PÕDER. *Role of Attention in Visual Information Processing*. Abstract. Tallinn: Tallinn Pedagogical University Press, 2004. 16 p. Tallinn Pedagogical University. Dissertations on Social Sciences, 15. ISSN 1736-0730. ISBN 9985-58-357-4.
10. MARE MÜÜRSEPP. *Lapse tähendus eesti kultuuris 20. sajandil: kasvatusedus ja lastekirjandus*. Analüütiline ülevaade. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli kirjastus, 2005. 29 lk. Tallinna Pedagoogikaülikool. Sotsiaalteaduste dissertatsioonid, 16. ISSN 1736-0730. ISBN 9985-58-366-3.
11. АЛЕКСАНДР ВЕЙНГОЛЬД. *Прагматика шахматной игры: основные особенности соотношения формально-логических эвристик аргументационного дискурса в шахматах*. Аналитический обзор. Tallinn: Издательство ТУ, 2005. 14 с. Таллиннский Университет. Диссертации по социальным наукам, 17. ISSN 1736-0730. ISBN 9985-58-373-6.
12. OVE SANDER. *Jutus kui argumentatiivne diskursus: informaal-loogiline aspekt*. Analüütiline ülevaade. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 2005. 20 lk. Tallinna Ülikool. Sotsiaalteaduste dissertatsioonid, 18. ISSN 1736-0730. ISBN 9985-58-378-7.
13. AILE MÖLDRE. *Publishing and Book Distribution in Estonia in 1940–2000*. Abstract. Tallinn: Tallinn University Press, 2005. 35 p. Tallinn University. Dissertations on Social Sciences. ISSN 1736-0730. ISBN 9985-58-402-3.
14. LINNAR PRIIMÄGI. *Klassitsism: inimkeha retoorika klassitsistliku kujutavkunsti kaanonites*. Analüütiline ülevaade. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 2005. 53 lk. Tallinna Ülikool. Sotsiaalteaduste dissertatsioonid. ISSN 1736-0730. ISBN 9985-58-399-X.
15. ANNE UUSEN. *Writing Skills of 1st and 2nd Stage Students*. Abstract. Tallinn: Tallinn University Press, 2006. 22 p. Tallinn University. Dissertations on Social Sciences, 19. ISSN 1736-3675. ISBN 9985-58-424-4.

16. LEIF KALEV. *Multiple and European Union Citizenship as Challenges to Estonian Citizenship Policies*. Abstract. Tallinn: Tallinn University Press, 2006. 41 p. Tallinn University. Dissertations on Social Sciences, 20. ISSN 1736-3675. ISBN 978-9985-58-437-8.
17. LAURI LEPPIK. *Eesti pensionisüsteemi transformatsioon: poliitika valikud ja tulemid*. Analüütiline ülevaade. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 2006. 17 lk. Tallinna Ülikool. Sotsiaalteaduste dissertatsioonid, 21. ISSN 1736-3675. ISBN 978-9985-58-441-5.
18. VERONIKA NAGEL. *Die Bildungspolitik und das Allgemeinbildungswesen in Estland in den Jahren 1940–1991*. Analüütiline ülevaade. Tallinn: Verlag der Universität Tallinn, 2006. 16 S. Universität Tallinn. Dissertationen in den Sozialwissenschaften, 22. ISSN 1736-3675. ISBN 978-9985-58-449-1.
19. LIIVIA ANION. *Reciprocal Effects of Burnout Symptoms and Police Culture Elements*. Abstract. Tallinn: Tallinn University Press, 2006. 27 lk. Tallinn University. Dissertations on Social Sciences, 23. ISSN 1736-3675. ISBN 978-9985-58-454-5.
20. INGA MUTSO. *Possibilities of Further Studies for Students of Special Education Schools in Vocational Schools in Estonia*. Abstract. Tallinn: Tallinn University Press, 2006. 22 p. Tallinn University. Dissertations on Social Sciences, 24. ISSN 1736-3675. ISBN 978-9985-58-452-1.
21. EVE EISENSCHMIDT. *Implementation of Induction Year for Novice Teachers in Estonia*. Abstract. Tallinn: Tallinn University Press, 2006. 21 p. Tallinn University. Dissertations on Social Sciences, 25. ISSN 1736-3675. ISBN 978-9985-58-463-7.
22. TUULI ODER. *The Model of Contemporary Professional Foreign Language Teacher*. Abstract. Tallinn: Tallinn University Press, 2006. 16 p. Tallinn University. Dissertations on Social Sciences, 26. ISSN 1736-3675. ISBN 978-9985-58-466-8.
23. KRISTINA NUGIN. *Intellectual Development of 3 to 6 Years Old Children in Different Rearing Environments According to WPPSI-T Test*. Abstract. Tallinn: Tallinn University Press, 2007. 17 p. Tallinn University. Dissertations on Social Sciences, 27. ISSN 1736-3675. ISBN 978-9985-58-474-3.
24. TIINA SELKE. *Music Education in Estonian Comprehensive School: Trends in the 2nd Half of the 20th Century and at the Beginning of the 21st Century*. Abstract. Tallinn: Tallinn University Press, 2007. 26 p. Tallinn University. Dissertations on Social Sciences, 28. ISSN 1736-3675. ISBN 978-9985-58-487-3.
25. SIGNE DOBELNIECE. *Kodutus Lätis: põhjused ja lahendused*. Analüütiline ülevaade. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 2007. 19 lk. Tallinna Ülikool. Sotsiaalteaduste dissertatsioonid, 29. ISSN 1736-3675. ISBN 978-9985-58-491-0.
26. BORISS BAZANOV. *Integrative Approach of the Technical and Tactical Aspects in Basketball Coaching*. Abstract. Tallinn: Tallinn University Press, 2007. 17 p. Tallinn University. Dissertations on Social Sciences, 30. ISSN 1736-3675. ISBN 978-9985-58-497-2.
27. MARGE UNT. *Transition from School-to-Work in Enlarged Europe*. Abstract. Tallinn: Tallinn University Press, 2007. 24 p. Tallinn University. Dissertations on Social Sciences, 31. ISSN 1736-3675. ISBN 978-9985-58-505-4.
28. MARI KARM. *Professional Development Opportunities of Estonian Adult Educators*. Abstract. Tallinn: Tallinn University Press, 2007. 28 p. Tallinn University. Dissertations on Social Sciences, 32. ISSN 1736-3675. ISBN 978-9985-58-512-2.
29. KATRIN POOM-VALICKIS. *Algajate õpetajate professionaalne areng kutseaalal*. Analüütiline ülevaade. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 2007. 15 lk. Tallinna Ülikool. Sotsiaalteaduste dissertatsioonid, 33. ISSN 1736-3675. ISBN 978-9985-58-536-8.
30. TARMO SALUMAA. *Representation of Organisational Culture in the Process of Change by Estonian Teachers*. Abstract. Tallinn: Tallinn University Press, 2007. 21 p. Tallinn University. Dissertations on Social Sciences, 34. ISSN 1736-3675. ISBN 978-9985-58-534-4.
31. AGU UDELEPP. *Propaganda Instruments in Political Television Advertisements and Modern Television Commercials*. Abstract. Tallinn: Tallinn University Press, 2008. 26 p. Tallinn University. Dissertations on Social Sciences, 35. ISSN 1736-3675. ISBN 978-9985-58-503-0.
32. PILVI KULA. *Peculiarities of Left-handed Children's Success at School*. Abstract. Tallinn: Tallinn University Press, 2008. 18 p. Tallinn University. Dissertations on Social Sciences, 36. ISSN 1736-3675. ISBN 978-9985-58-579-5.
33. TIJU TAMMEMÄE. *The Development of Speech of Estonian Children Aged 2 and 3 Years (based on Reynell and HYKS test) and its Relations with the Factors of the Home Environment*. Abstract. Tallinn: Tallinn University Press, 2008. 23 p. Tallinn University. Dissertations on Social Sciences. ISSN 1736-3675. ISBN 978-9985-58-612-9.

34. KARIN LUKK. *Structural, Functional and Social Aspects of Home-School Cooperation*. Abstract. Tallinn: Tallinn University Press, 2008. 46 p. Tallinn University. Dissertations on Social Sciences. ISSN 1736-3675. ISBN 978-9985-58-614-3.
35. KATRIN KULLASEPP. *Dialogical becoming. Professional identity construction of Psychology Students*. Abstract. Tallinn: Tallinn University Press, 2008. 34 p. Tallinn University. Dissertations on Social Sciences. ISSN 1736-3675. ISBN 978-9985-58-597-9.
36. HELLE NOORVÄLI. *Praktika arendamine kutsehariduses*. Analüütiline ülevaade. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 2009. 40 lk. Tallinna Ülikool. Sotsiaalteaduste dissertatsioonid, 38. ISSN 1736-3675. ISBN 978-9985-58-665-5.
37. TANEL KERIKMÄE. *Estonia in the European Legal System: Protection of the Rule of Law through Constitutional Dialogue*. Abstract. Tallinn: Tallinn University Press, 2009. 58 p. Tallinn University. Dissertations on Social Sciences. ISSN 1736-3675. ISBN 978-9985-675-4.
38. BIRGIT VILGATS. *The Impact of External Quality Assessment on Universities: Estonian Experience*. Abstract. Tallinn: Tallinn University Press, 2009. 33 p. Tallinn University. Dissertations on Social Sciences. ISSN 1736-3675. ISBN 978-9985-58-677-8
39. LIIS OJAMÄE. *Valikute kujunemine eluasemeturul: Eluaseme väärtuse sotsiaalne konstrueerimine. Eeslinna uuselamupiirkonna näitel*. Analüütiline ülevaade. Tallinn: Tallinna Ülikool, 2009. 24 lk. Tallinna Ülikool. Sotsiaalteaduste dissertatsioonid. ISSN 1736-3675. ISBN 978-9985-58-681-5.